

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У РОМАНІ В. ЛИСА «СТОЛІТТЯ ЯКОВА»

Стовбур Л. М., Курлова А. Ю.
Запорізький національний університет

У статті розглянуто синтаксичні одиниці, використані В. Лисом у романі «Століття Якова», досліджено мову твору на синтаксичному рівні, проаналізовано особливості застосованих автором мовних зворотів та їхню роль у стилістичному забарвленні роману.

Ключові слова: стилістична фігура, ампліфікація, анаколуп, анафора, апосіопеза, асіндетон, полісіндетон, еліпс, інверсія, парцеляція, плеоназм, тавтологія, риторичне звертання, риторичне запитання, хіазм.

Стовбур Л. М., Курлова А. Ю. Стилістический потенциал синтаксических единиц в романе В. Лиса «Столетие Якова». В статье рассмотрены синтаксические единицы, использованные В. Лисом в романе «Столетие Якова», исследовано язык произведения на синтаксическом уровне, проанализировано особенности употребленных автором речевых оборотов и их роль в стилістическом окрасе романа.

Ключевые слова: стилістическая фигура, ампліфікація, анаколуп, анафора, апосіопеза, асіндетон, полісіндетон, еліпс, інверсія, парцеляція, плеоназм, тавтологія, риторическое обращение, риторический вопрос, хіазм.

Stovbur L., Kurlova A. Stylistic potential of syntactic units in V. Lys's novel «Jacob's Century». The article attempts to investigate the idiosyncrasy of V. Lys through the prism of the most expressive and powerful stylistic figures of syntax, as well as inserts and inserted structures. Each of these figures and units gives a definition that is incorporated into the selected fact of the novel «Jacob's Century». It is revealed that one of the most popular syntactic means of the author in this work is amplification – a stylistic figure, which is used to enhance the language expressiveness. The author also uses a syntactic figure that has a powerful stylistic charge, such as an anaplas – a violation of the correct grammatical connection of words in the sentence. The writer successfully applies in the text anaphora – stylistic figures, created by repeating the same elements of the language at the beginning of each parallel series. The author also uses aposiopesis – a stylistic figure, an unfinished torn sentence, in which the idea is not fully expressed. The tension and sharpness of the plot adds asyndeton, or unboundedness – a stylistic method, which consists in naming homogeneous members of the sentence, combining parts of a complex sentence without conjunctions, giving expression to expressiveness, diversifying the story, changing its rhythmic-intonational structure. The melodic and melodic language of the work makes multifunctional, or polysyndeton – a stylistic figure characterized by intentional accumulation of conjunctions (sometimes prepositions) to reinforce each member of the sentence. The author enhances the course of the narrative by inversion – changing the usual (direct) order of words in the sentence to emphasize the important content, the logical accent of its members or to give the phrase a special stylistic color. As a stylistic tool that enhances emotionality and expressiveness of a language, a tautology is used in a product – repeating the content of a part or the whole expression. For the disclosure of the spiritual state of the hero V. Lys uses the reception of a chiasm – a kind of syntactic parallelism, when the members of the sentence of the second half of the phrase have reciprocal order. Finally, it is concluded that in the novel "Century of Jacob" V. Lys uses a variety of syntactic figures that stylistically visualize the artistic text and fill it with the colorful sound of the Volyn-Polis dialect at the highest language level – syntactic.

Key words: idiosyncrasy, stylistic figure, amplification, anacolouf, anaphora, aposiopesis, asyndeton, polysyndeton, ellipse, inversion, parcellation, pleonasm, tautology, rhetorical approach, rhetorical question, chiasm.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Синтаксичні одиниці, використовувані автором для написання роману, є однією з рис його творчого стилю і потребують глибокого дослідження для повного розкриття мовної картини твору.

Актуальність обраної теми розвідки зумовлена потребою здійснення аналізу роману В. Лиса «Століття Якова» на синтаксичному рівні, оскільки твір досліджено на фонетичному, морфологічному та лексичному рівнях, однак у

царині синтаксису твору ще немає жодного ґрунтовного дослідження.

Мову роману В. Лиса «Століття Якова» досліджували такі науковці як І. Ніколаєнко, Л. Спанатій, Л. Пулатова, А. Яворський. І. Ніколаєнко засвідчує, що мова автора динамічна – від рафінованої літературної до живої народної, яка домінує в діалогах та описах. Л. Спанатій стверджує, що письменник не тільки зміло використує місцеву лексику, але й відтворює особливий синтаксис та ритмомелодику фрази. Л. Пулатова виконала спеціальне дослідження про полонізми в романі «Століття Якова». А. Яворський дослідив мову твору, зокрема його діалектний склад-

ник, на фонетичному, морфологічному і лексичному рівнях, простежив функційне навантаження діалектних елементів та визначив ступінь насиченості ними художньої мови роману.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стилiстичний синтаксис і фігури експресивного синтаксису в художніх текстах досліджували Н. Арутюнова, Б. Ларін, В. Ващенко, І. Чередниченко, В. Русанівський, С. Ермоленко, Н. Сологуб, М. Пилинський, Л. Мацько, І. Грицютенко, В. Рінберг, М. Коцюбинська, В. Чабаненко, Кв. Кожевникова, Г. Солганик, П. Дудик, В. Кононенко, В. Мельничайко, А. Коваль, О. Пивоваров, О. Ткач, Н. Тоцька та ін.

Метою дослідження є з'ясування стилістичного потенціалу синтаксичних одиниць як складника авторського стилю в романі В. Лиса «Століття Якова».

Для досягнення поставленої мети виконано такі **завдання**: 1) зафіксовано синтаксичні одиниці, ужиті в романі; 2) наведено дефініції синтаксичним фігурам і одиницям; 3) з'ясовано стилістичну роль синтаксичних одиниць у контексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стилiстичний синтаксис – це вивчення синтаксичних конструкцій з погляду їхньої додаткової стилістичної семантики, закладених у їхній структурі можливостей урізноманітнювати зміст і виразність висловленої думки [2, 175].

Стилiстичний синтаксис охоплює синонімію простих (односкладних і двоскладних) і складних речень, синонімію словосполучень, стилістичні функції вставних і вставлених конструкцій, відокремлених членів речення, стилістичні функції приєднувальних, парцельованих речень, різні ритмічно-інтонаційні можливості багатокомпонентних складних речень, текстів із прямою, невластивою прямою мовою тощо [2, 175].

Наприклад, В. Лис використовує в романі вставлені конструкції, які виконують пояснювальну функцію: «*Прибрала в хаті, по-своєму порозставляла горщики, із книжок, котрі валялися в коморі (ще з тих пір, як його доньки та син ходили до школи) вирізала картинки, на яких були діти коло ріки, жінки в полі й задумана дівчина ці, може, молода жінка, й повішала на стіни, приліпивши клеєм, який найшла в тій же коморі*» [3, 44]; «*Щоденно йшла на лужок, приносила звідти квіти (к'яти, як казали в їхньому селі ще на польський манір) і ставила в банку*» [3, 44]. Автор дає коментар діям, які відбуваються у творі, або пояснює звучання певних слів задля того, щоб привернути увагу читача до деталей, створити правдиве полотно, максимально наближене до описуваної дійсності: «*Випірнили з темряви й ударили спершу чимось важким по голові (Яків ще якось встояв), потім нижче спини, десь по нирках (по бочках, казали у їхньому селі, переінакуючи російське «почки»), і він упав. Почув лайку (звісно, по-польськи), перш ніж загусло в голові*» [3, 75].

У реченнях, де вставлені конструкції мають більш тісний смисловий зв'язок з основним реченням, вони здебільшого виділяються з обох боків тире: «*Боже, як ніжно, незаним запахом – як там, по-панському, дух чи духи – пахне ця дівчина!*» [3, 70].

Власне ставлення автора до перебігу подій та характерів героїв простежуємо за вставними словами і конструкціями, використаними в романі. Відтінок сумніву та невпевненості несуть у собі такі слова, як *можливо, певно, видно, мабуть*: «*Можливо, істина посередині?*» [3, 74]; «*Яків помітив видимий навіть у темряві синець у товариша під оком. Подумав, що й сам, певно, виглядає не ліпше*» [3, с. 74]; «*Прокіп сплюнув і стиха лайнувся – видно, боліло*» [3, 74]; «*А той хлопак, мабуть, помітив його, Яковів, злий вигляд й одразу злиняв*» [3, 74]. Такі ж вставні слова, як *звісно, правда*, навпаки – підкреслюють упевненість мовця та надають тексту переконливості: «*Знав, правда, й гинше – а ні він до Ольки не вернеться, ні вона до нього не перебереться, обоє не те що вперті, а мають жити по-своєму, раз уже він до цієї хатини вернувся, тутечки й умре*» [3, 42]; «*Не колодязь уже, звісно, а ямка, заросла травою*» [3, 87]. На джерело висловленої думки вказує вставна конструкція *як кажуть* та її різноманітні варіації: «*Коли марудиться душа і серце плаче, як сказав один поет...*» [3, 72]; «*Кажуть, що велика гроза та близька блискавиця приносять неждану звістку – й ось принесли*» [3, 110]. Подив та неочікуваність виражені за допомогою вставної конструкції *на диво*: «*Ростислав засміявся. Сміх, на диво, в нього був приємним*» [3, 86]; «*Тиміш, на диво, зустрів їх привітно*» [3, 136]; «*На диво самому, йому не хотілося опиратися*» [3, 236]. Вставні слова та конструкції є одним з найуживаніших у романі засобів стилістичного синтаксису, які дають автору змогу ненав'язливо скерувати увагу читача на певні деталі або налаштувати на відповідній ситуації настрій.

Синтаксичні засоби у художній літературі складають групу стилістичних фігур – своєрідних форм синтаксичного впорядкування фрази: «Стилiстична фігура – мовний зворот, орієнтований на незвичність слововживання, посилення емоційності, образності мислення» [2, 175]. На відміну від тропів, стилістичні фігури будуються за синтаксичним принципом. До них належать анафора, епіфора, кільце, паралелізм, градація, еліпс, інверсія, анаколупф, асиндетон, полісиндетон, риторичне питання, риторичне звертання тощо.

Одним із найулюбленіших синтаксичних засобів автора у цьому творі є ампліфікація – стилістична фігура, що використовується для підсилення виразності мови; з цією метою нанизуються синоніми, інтонаційно однотипні речення, використовуються повтори [2, 14]: «*А тут щось кольнуло наче, різнуло, в серці чи коло серця*» [3, 11]; «*І вона таки ходила, ледь дибцяла по двору, доки не дозволив скинути ті моту-*

зьянi кайданки» [3, 21] – в обох прикладах наявнi однорiднi присудки. У першому реченнi присудки **кольникo** i **рiзонуло** вираженi дiєсловами у формi однини минулого часу середнього роду, адже це дiєслiвне односкладне речення, а саме – безособове. Друге речення – складнопiдрядне речення з пiдрядною обставинною частиною часу. Однорiднi присудки **ходила** i **дибцяла** вжитi у головнiй частинi речення, вираженi дiєсловами у формi однини минулого часу жiночого роду i пов'язанi з пiдметом **вона**.

Окрiм розлогих складних речень, якими В. Лис послуговується найчастiше для розповiдi з уповiльненням дiї, автор також використовує простi короткi речення, що надають тексту динамiки: «*Хотiв вiдпустити коня. Вiдпустив i наздогнав. Сiв i поiхав щосили. Мчався через лiс у безвiсть. Зрештою спинився. Вернувся на хутiр*» [3, 46] – письменник використовує простi двоскладнi речення з пропущеним пiдметом, адже з контексту зрозумiло, хто саме виступає суб'єктом дiї. Нанизуючи дiєслова, В. Лис пiдсилює почуття внутрiшнього неспокою героя, змальовує намагання Якова щось зробити, виправити ситуацiю, але зрештою – усвiдомлення ним власної безпорадностi.

Послуговується автор i такою синтаксичною фiгурою, що має потужний стилiстичний заряд, як анаколiф – порушення правильного граматичного зв'язку слiв у реченнi; синтаксична неузгодженiсть слiв, що пов'язанi за змiстом. Анаколiф використовується як стилiстичний прийом iндивiдуалiзацiї мови персонажiв у художнiх текстах [2, 14]. Цю синтаксичну фiгуру автор використовує у мовi Олени пiд час «ломки», коли Якiв тiльки-но знайшов її: «*Дед... ти сволоч... умiра... дед...*» [3, 16]; «*Уходi, дед... Уходi, забi... забiрай свою... своi вонючий мак...*» [3, 16]; «*Дед... Сходiть би мене... Iзвiнi... Но двiгати нiчем не могу... Всьо словно iз вати... Нет, iз желе...*» [3, 16] – мова дiвчини незв'язна, фрагментарна, порушений синтаксичний порядок слiв у реченнi, iнколи наявна невідповiднiсть мiж членами речення. Ефект обiрваностi мовлення на письмi автор створює, використовуючи три крапки.

Письменник вдало застосовує у текстi анафори – стилiстичнi фiгури, що створюються повторенням одних i тих самих елементiв мови на початку кожного паралельного ряду: рядка, строфи, абзацу [4, 433]. Наприклад, у другому роздiлi першої частини роману, де йдеться про старого Якова та його kota, автор починає кiлька абзацiв однаковою синтаксичною конструкцiєю, а саме пiдметом **kit** та присудком, що позначає його дiю (повторення синтаксичних конструкцiї називається синтаксичною анафорою [2, 15]): «*Kit пiдходить i третiся об ногу*» [3, с. 11]; «*Kit вуркоче, Якiв присiдає i гладить старого котяру*» [3, 11]; «*Kit швендяє за ним до хати*» [3, 11].

Використовує автор також i апосiопезу – стилiстичну фiгуру, незавершене обiрване речення, у якому думка висловлена не повнiстю [1, 16]:

– *Доброго здоров'я. Чом би менi не жити? Ци ти хотiла, щоб я вмер, не получивши письма? Давай...*

– *Але я... Дiду Якове...*

– *То ти знов не принесла? То нащо заходила?*

Щобись... *Якiв хоче сказати «переконатися, що я ще живий?», але закашлюється. Кашляє довго й натужно* [3, 16].

Напруження та гостроти сюжету додає асиндетон, або безсполучниковiсть – стилiстичний прийом, який полягає в нанизуваннi однорiдних членiв речення, поєднаннi частин складного речення без сполучникiв, що надає висловлюванню виразностi, урiзноманiтне розповiдь, змiнюючи її ритмiко-iнтонацiйну будову [2, 23]: «*Даремно вiн пропонує iхати свiт за очi, в якесь мiсто, люди скрiзь потрібнi*»; «*Влаштуються десь прислугою, пiдуть в найми, зрештою, вiн сам пiде, вона може не робити нiчого, вiн сам заробить на них обох*»; «*Улянку явно тiшить така мова, вона кладе йому пальця на уста*»; «*Тато й мама... Вона iх не може засмучувати, у мами постiйно болить серце, все оте не для неї, iнше життя, вона може жити тiльки в Загоренах i не деінде*» [3, 28].

Мелодiйнiшою та бiльш спiвучою мову твору робить багатосполучниковiсть, або полiсиндетон – стилiстична фiгура, що характеризується зумисним нагромадженням сполучникiв (iнодi прийменникiв) для пiдсилення кожного з членiв речення [4, 447]: «*I цвiдрубал, i кропивицю лiсову, розмай-траву, i квітушку цибуляну, i сiк молодi бульби, на сироватцi настояний, i той-таки ломикамiнь, що камiння дробить, але й кiсткам i нутрощам помогти може*» [3, 20].

Ще однiєю стилiстичною фiгурою, яку застосовує автор, є елiпс – пропуск у реченнi слова чи словосполучення, зрозумiлого з контексту або з конкретної ситуацiї. Елiпс використовується в мовi художньої лiтератури, у розмовному стилi для пiдкреслення динамiчностi, виразностi мови [2, 57]: «*Дивина в iншому – вiн ранiше ставився до цього якось iнакше*» [3, 11] – пропущено вказiвне слово та сполучник «**в тому, що**»; «*Став одступати, однiєю рукою тримаючи Улянку, а другою – наведену на весiлля рушницю*» [3, 11] – автор опускає дiєприслiвник *тримаючи* задля уникнення повтору i створення ефекту напруги, що вiдповiдає змiсту.

Автор урiзноманiтнює плин оповiдi завдяки iнверсiї – змiнi звичного (прямого) порядку слiв у реченнi для пiдкреслення важливого змiсту, логiчного наголосу його членiв або для надання фрази особливого стилiстичного забарвлення [2, 68]: «*Не раз цю зустрiч i розмову пригадував Платон Мех, по-вуличному Цвiркун*» [3, 36] – у реченнi порушений прямий порядок слiв, а саме пiдмет *Платон Мех* стоiть пiсля присудка *пригадував*, а додатки *зустрiч i розмову* стоять перед керуючим словом (у прямому порядку пiдмет повинен стояти перед присудком, а додаток – займати позицiю пiсля слова, яке ним керує).

Емоційності мові твору додає паралелізм – однакова синтаксична побудова сусідніх речень, віршових рядків чи невеликих за обсягом суміжних частин тексту. Як стилістична фігура паралелізм сприяє експресивності мови [2, 120-121]: «**Дивний капітан, дивний князь, дивний світ, і посеред цього світу вони вдвох їдуть на викупаних конях – князь на своєму вороному, а Яків – на червоному**» [3, 69]; «**Дивляться на них польські панянки, захоплено свистять хлопчачки, прядуть вухами коники, а вони горді, пишні**» [3, 69]. Використовує паралелізм В. Лис також як засіб порівняння, наприклад, у складносурядному реченні: «**Сідало сонце за тополі на краю села, і разом з сонцем сідало його життя**» [3, 45], завдяки схожій структурі обох частин складного речення автор проводить паралель між заходом сонця та поступовим згасанням людського життя.

Автору вдається через синтаксичні фігури навіть передати стан героя – трохи збентежений та розгублений. У цьому В. Лису допомагає парцеляція – членування речення, при якому зміст висловлювання розкривається не в одній, а двох чи кількох інтонаційно-сміслових мовних одиницях, розташованих одна за одною після розділової паузи [2, 122]: «**До голови Якову проситься якась згадка. Про kota. Про kota-вуркота. Вуркотиська**» [3, 11]; «**Кім спинився за порогом. Дивиться. Хвостом ворухить. Вагається**» [3, 13]; «**Ніна метушиться. Приносить води. Заглядає у вічі**» [3, 13].

Вагому стилістичну роль у творі відіграє плеоназм – синтаксична фігура, у якій використовується надмір лексичних засобів для досягнення більшої виразності мови [2, 129]: «**Ні документів, ні речей при цій прибуді-наркоти не було**» [3, 18]; «**Очі неїні паволокою-туманцем зтягнуті, пропікали наскрізь і зразу за віями ховалися од своєї допитливості дівочої**» [3, 26]; «**Ну чого ця сьавка-прибудда, яку він, щитай, з того світу дістав, пристає?**» [3, 27]; «**А воно рукою-патичком знов торкається, зазирає в очі, так, ніби він сам у колодязь бездонний дивиться**» [3, 27].

Медитативну та філософську функції у творі виконують риторичні питання – стилістичні фігури виразності й емоційності мови, які у

формі питання передають ствердження чи заперечення [2, 148]: «**Вертався, наче справді був переможцем. А може, й був. Тільки от над ким? Над собою? Над своїм прогірклим, просоленим невидимими слізьми коханням?**» [3, 47]; «**Як він її не вбив тоді, чого? Побачив бездонний сум в очах?**» [3, 49].

Знаходимо в аналізованому творі й риторичні звертання – стилістичні фігури, що будуються як висловлювання, адресовані до неживого предмета, абстрактного поняття, відсутньої особи тощо [2, 129]: «**Кім, прибудда, чий ти?**» [3, 11]; «**Чоловіче, чого ти хотів?**» – спитав себе чи когось невидимого» [3, 237]; «**Чого ж плачеш, старий?**» [3, 237].

Як стилістичний засіб, що підсилює емоційність та виразність мови, у творі використовується тавтологія – повторення змісту частини або цілого вислову [2, 181]: «**Нагнулися нагнувся, погладити погладив, котисько задоволений, авжеж, а підвестися як?**» [3, 12] – це складне речення з різними видами зв'язку (безсполучниковий та сурядний, виражений зіставним сполучником *а*), у якому в першій частині бачимо однорідні присудки, а саме – складені присудки, кожен з яких виражений двома формами одного дієслова: інфінітивом та дієсловом чоловічого роду в минулому часі.

Задля розкриття душевного стану героя В. Лис застосовує прийом хіазму – вид синтаксичного паралелізму, коли члени речення другої половини фрази мають зворотний порядок [5, 68]: «**Поруч сиділа дівчина-метелик. Якову було добре. Добре було Якову**» [3, 46] – автор відтворює почуття абсолютного умиротворення і гармонії героя з собою та навколишнім світом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у романі «Століття Якова» В. Лис використовує різноманітні синтаксичні фігури, що стилістично увиразнюють художній текст і наповнюють його колоритним звучанням волинсько-поліської говірки на найвищому мовному рівні – синтаксичному.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо у розробці й аналізі інших аспектів синтаксичної структури роману «Століття Якова» та інших творів В. Лиса.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. – 360 с.
2. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Р. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
3. Лис В. С. Століття Якова. Харків, 2010. – 240 с.
4. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови. Підручник / За ред. Л. І. Мацько. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
5. Словник української мови: в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда; Ін-т мовознавства. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Том 11. 840 с.